

Władysław Arcimowicz

Nieco materiałów do bibliografii o Norwidzie

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 27/1/4, 485-495

1930

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

resował się teatrem, stąd też przypuszczenie powyższe, poparte jeszcze dowodem, który podam poniżej, nabiera tem większego prawdopodobieństwa.

Nie wchodząc w bliższe porównanie przeróbki polskiej z oryginałem niemieckim, pragnę zaznaczyć, że główne zmiany wprowadzone przez Kamińskiego polegają na przeniesieniu akcji do Polski, a co zatem idzie na zmianie nazwisk osób występujących na polskie, zastąpieniu wkońcu rozbójników włoskich w dramacie Körnera hajdamakami, przyczem jako osoby działające wprowadza także Gontę i Zeleźniaka.

Za wzorem Körnera przedstawia Kamiński napad hajdamaków pod dowództwem Gonty na dwór starosty czehryńskiego; w zmowie z hajdamakami pozostaje hajdamaka Horejko, przebywający w służbie starosty jako łowczy, układnością i odwagą zyskujący sobie jego życzliwość. Przybrał on to nazwisko przystając na służbę do starosty celem zamaskowania swej akcji, właściwie nazywa się *Tymenko*. Według słów Gonty pozostaje Tymenko w służbie u Lacha; Gonta sławi jego niezwykłą odwagę, pod względem której nikt z nim mierzyć się nie może (I, 6).

Głównym motywem, jaki skłania Tymenkę do odgrywania podwójnej roli, jest zawiedziona jego miłość do Heleny, wychowanki starosty. Z zemsty ułatwia Goncie i jego towarzyszom napad na dwór starosty, zamiarów swych jednak nie przeprowadza, ginie bowiem z ręki odważnej Heleny.

Już to krótkie zaznaczenie głównych momentów w przeróbce Kamińskiego przywodzi na myśl *Sen srebrny Salomei*. Najważniejszym punktem styczonym jest nazwanie w obu utworach obłudnego kozaka: *Tymenką*. Jak Horejko udając przychylność dla rodziny Starosty przebywa w jego domu, podobnie w dramacie Słowackiego Tymenko wkradł się w łaski Regimentarza i Leona. I u Kamińskiego i u Słowackiego głównymi motywami są zemsta Tymenki z powodu zawiedzionej miłości i obłudne postępowanie jego wobec Polaków.

Zdaje się nie ulegać wątpliwości, że Słowacki znał przeróbkę Kamińskiego; najważniejszym argumentem jest tutaj użycie tego samego nazwiska (Tymenki) i zapożyczenie podobnych motywów.

Wiktor Hahn.

Nieco materiałów do bibliografji o Norwidzie.

I. Od czasu umieszczenia przez Mirjama w „Chimerze“ (t. VIII) bibliografji pism Norwida, wydanych za życia poety, pierwszym rejestrem norwidianów była notatka w „Przeglądzie Warszawskim“, podpisana kryptonimem P. W. [W. Borowy] (Nr. 2 — listopad r. 1921). Wymieniono tam rzeczy, drukowane w 100-ną rocznicę jego urodzin (jednak nie wszystkie). Potem prawie jednocześnie otrzymaliśmy Bibliografję w tomie III „Lite-

ratury polskiej“ Korbuta i w tomiku 64 serji 1 „Biblijoteki Narodowej“, przy „Wyborze poezyj“ Norwida, dokonany przez St. Cywińskiego. Szereg uzupełnień dał dr. Cywiński w „Ruchu Literackim“ (1928 r., Nr. 1) w artykule pod tytułem „Stan badań nad Norwidem“... Wreszcie W. Borowy dał przegląd krytyczny norwidianów za lata 1921—1924 w „Pamiętniku Literackim“ R. XXI, a za lata 1925—1929 tamże R. XXVII.

Przytaczane przeze mnie w dalszym ciągu niniejszego artykułu pozycje nie zostały zanotowane w żadnej z powyższych biblijografij. Dla ścisłości należałoby jeszcze zanotować przypisek W. Feldmana („Współcz. liter. pol.“, Lwów 1925, str. 14), wyliczający szereg pozycyj, jednakże skądinąd już znanych, albo bałamutnych. Notuje on tam m. in. odczyt dra Chłapowskiego o Norwidzie, rzekomo drukowany w „Roczniku Tow. Przyj. Nauk“ z r. 1905. Wszelako za sprawozdania tej instytucji (Rocz. T. P. N. w Pozn., tom L) dowiadujemy się, że chociaż taki odczyt był rzeczywiście wygłoszony na jednym z posiedzeń Towarzystwa, przecież nigdzie go nie drukowano, przynajmniej niema o tem ani wzmianki. Niedosć wyraźna jest pozycja powtórzona za Korbutem: „Siedlecki. — Teatr Norwida. — Kraków 1908“; prawdopodobnie chodzi tu o kilkunastonicowy druk, sprzedawany razem z programami teatralnymi podczas wystawienia w Krakowie norwidowego „Krakusa“. Druk ten stanowi dziś biblijograficzną osobliwość, trudno więc sprawdzić, czy treść jego odbiega od artykułu tegoż autora, pod tymże tytułem drukowanego współcześnie w „Czasie“. Bałamutną jest pozycja, którą podają w jednakowym brzmieniu Korbut i Cywiński: „H o d i : O . C . N . Kraj! 1883“. Skrupulatne przejrzanie rocznika nie naprowadziło na taką pozycję, — natomiast wiadomo, że pismo to (z r. 1884 w odcinku Nr. 7-go str. 2 — 8) zamieściło nader ciekawy, a zapomniany artykuł H o d i e g o p. t. „Z przeżytych dni“. Mamy tu barwnie i dosadnie skreślony wizerunek Norwida z ostatnich lat jego życia, nadto wspomnienia rozmów z poetą, rzucające nieco światła na jego poglądy polityczne, oraz na stosunek do dziennikarstwa i malarstwa. Wymienia go należycie Edward Maliszewski w „Biblijografji pamiętników polskich i Polski dotyczących“. (Warszawa 1928, Norwidiana poz. 1906, 2327, 2492, 2497—2504 i 3872). Z innych biblijografij notuję norwidiana: 1) K o c z o w s k i St. P. „Dante w Polsce“ (Kraków 1921, str. 15, 25—6 i 49). 2) B a r A d a m ? „Index korespondencji J. I. Kraszewskiego, przechowywanej w zbiorach Biblj. Jagiell. (Kraków 1929, str. 75). Zanotowane tu rękopisy Norwida zostały już opublikowane przez K. Bartoszewicza w „Świecie“ (1912, Nr. 29, str. 13). „Tygodniku Ilustrowanym“ (1912, Nr. 30 i 31) i „Echu Literackim“ (patrz u Cywińskiego). 3) L e w a k A. „Katalog rękopisów Biblijoteki narodowej“. I. Zbiory Biblj. Rapcewskiej? Tom I (War-

szawa 1924, poz. 249, 268, 428, 450, 496, 850, 852). Rękopis, tu zanotowane, zostały opublikowane tylko częściowo.

Gdy mowa o zapomnianych norwidianach, to warto zanotować tu jeszcze parę pozycji: Przypomniano niedawno w jednej z prac artykuł Lambdy (Żychlińskiego) „Ze wspomnień wielkopolanina“, rzucający parę wiadomości o czasach berlińskich Norwida. Z tem wiązą się „Wspomnienia z czasów berlińskich 1844—47“, drukowane bezimiennie w „Dzienniku Poznańskim“ (r. 1855, Nr. 142, odc. 2). W „Orędowniku“ z r. 1841 trafiłem na drobne informacje o podróżach Norwida z Wł. Wężykiem po kraju (Nr. 41 i 52, Koresp. z Warszawy). Znany dotychczas tylko ze „Słowa“ petersburskiego (r. 1859) wiersz Ant. Czajkowskiego „Do Norwida“ znalazłem również w „Tygodniku Literackim“ poznańskim z r. 1843 (Nr. 4, str. 25—27) z drobnymi odmianami w tekście, ze zmienionym tytułem („Do poety“) i z wykropkowaniem tych miejsc w tekście, w których się trafiło nazwisko Norwida. Za R. Zrębowiczem („Idea“ 1908 paźdz.) notuję wzmiankę o utworach Norwida, nadesłanych w r. 1862 do „Albumu Piastowskiego“ i zaginionych; wzmianka ta ma znajdować się w „Tygodniku Literackim“ (r. 1862, Nr. 47). W „Tygodniku Ilustrowanym“ z r. 1860 (25) trafiłem na rysunek Norwida p. t. „Zoilus“ z komentarzem K. W. W[ojcickiego] Za prof. Ujejskim notuję „Dekret banicyjny“ na Norwida w „Dzienniku Praw“, tom 49 r. 1855, str. 193, przedruk w „Kurjerze Warszawskim“ tegoż roku Nr. 168.

Jak dotkliwy jest brak wydania zupełnego „Pism zebranych“ Norwida, oraz jego bibliografji, dowodzi fakt zapomnienia nietylko artykułów o Norwidzie, lecz nawet jego opublikowanych utworów. Zdarzało się, że utwór, opublikowany w czasopiśmie, już za parę lat ulegał zapomnieniu. St. Cywiński w r. 1914 (w Nr. 6 „Myśli Narodowej“) przedrukował fragment „Burzę“ z kalendarza, wydanego 9 lat przedtem, jako rzecz nieznaną, nie wiedząc o tem, że w roku 1912 ten sam fragment z dodatkiem listu Norwida do Kraszewskiego z r. 1842 (z innego rękopisu) opublikował K. Bartoszewicz („Świat“, Nr. 29). W temże piśmie, w tym samym roku (Nr. 23 i 24) zamieszczono artykuł Norwida „O rzeźbiarzach florenckich“ znany z „Biblioteki Warszawskiej“ r. 1846, lecz wydany tu z innego rękopisu. Tak samo zapomniano o opublikowaniu w „Przeglądzie Powszechnym“ „Monologu“, pisanego w więzieniu berlińskim dla Wł. Łubieńskiego (r. 1911, tom CIX, str. 131—2) i o fotocynkografji części „Modlitownika“, pochodzącego z tegoż czasu (tamże str. dod. 2—4). Tamże jest zapowiedź wydania całego „Modlitownika“ nakładem Fiszera w Poznaniu, jednak mimo poszukiwań nigdzie na to wydawnictwo nie natrafiłem.

Z różnych wzmianek współczesnych poecie mam do zanotowania następujące: 1) K. Gaszyński: W listach do Siemieńskiego, cytowanych przez St. Kossowskiego w rozprawie

„K. Gaszyński a Łucjan Siemieński“, drukowanej a) w dod. lit. do Słowa Polskiego 1902, Nr. 140, 162, 175, 201, 213, 225, 238, 249, 261, 275; b) w spraw. gimn. im. J. Słowackiego we Lwowie r. 1911; c) w osobnej odbitce p. t. „Przyczynki i materiały do dziejów liter. pol.“, cz. I; d) [z uzupełnieniami] w tomie „Wśród romantyków i romantyzmu“. Lwów 1916. — 2) Julian Klaczko: „List do Lenartowicza“. Goniec Polski 1851, Nr. 209. — 3) J. Klaczko: „O sztuce“ Norwida i o projekcie wydania pism przez jakiegoś szlachcica, w liście cytowanym przez St. Tarnowskiego w monografji „Juljan Klaczko“. Przegl. Pol. 1908, t. LV, str. 384. — 4) Hodi J. T.: W przypisie do norwidowego artykułu „Sfinks“, Bibl. Warsz. 1874, t. LV, str. 74. — 5) K. Gaszyński: W liście do A. Cieszkowskiego. „Rocznik koła Polon. Słuch. Uniwer. Warsz.“, 1927, str. 203. — 6) Ign. Baranowski: „Pamiętniki“, Roczn. Towarz. Przyj. Nauk., Tom XLIX, str. 126 i 191. Poznań 1923. — 7) J. B. Dziekoński: Przypis redakcyjny do artykułu W. Smolikowskiego „O malarstwie w Polsce“, „Dzwon Literacki“ 1846, t. 11, str. 156. — 8) E. Dembowski: „Młoda piśmiennosc warszawska“. Tyg. Liter. Poznań 1843 Nr. 31, str. 242—3. — 9) J. A. Czajkowski: „Spojrzenie na piśmiennictwo krajowe“. Przegl. Warsz. 1842. T. III, str. 354. — 10) St. Koźmian: „Koresp. z Rzymu“. Przegl. Pozn., tom V, r. 1847, str. 670 i n. — 11) Andrzej Edw. Koźmian: „Listy“, cz. I, Lwów 1894, str. 73—3 i 78. — 12) S. Z. S.: Piśmiennictwo krajowe“. Przegl. Warsz. 1841. T. II, str. 135. — 13) W. Marrené-Morzkowska: „Cyganerja Warsz.“ Bibl. Dz. Wyb. Nr. 374. Warszawa 1905, passim. — 14) Wł. Wężyk: „List z Poznania do C[ypriana] N[orwida]“. „Rok 1843 pod względem oświaty“... i t. d. Tom II, str. 128 i n. — 15) Fr. Wężyk: W liście do Wiszniewskiego z r. 1842. Pam. Lit. r. XXIV, str. 158. — 16) P. Wilkońska: „Moje wspomnienia o życiu towarzyskiem w Warszawie“. Warszawa 1907. Tom I, str. 17 i 105, tom II str. 64. — 17) A. Giller: „Wykład C. Norwida: Rzecz o wolności słowa“. Dziennik Pozn. 1869, Nr. 112 z dn. 20 maja. — 18) E. Januszkiewicz: [Sprawozdanie z tegoż odczytu] „Czas“ 1869. Nr. 117. — Dwie ostatnie recenzje cytuje St. Pigoń w artykule „C. Norwid i A. Giller“, Głos narodu 1926, Nr. 233 i n. — 19) Sprawozdanie o „Pieśni społecznej“ — bezimiennie. Przegl. Pozn. 1850, tom X, str. 217—220. — 20) Recenzja o „Auto-da-fe“ i „Szczęsnej“. Biblj. Warsz. 1859, tom IV, str. 232.

II. Z uwag i prac o Norwidzie z okresu lat 1901—1929 dotychczasowe przeglądy bibliograficzne nie zanotowały następujących pozycji. [Wskazane pozycje dotyczą tylko wzmianek o Norwidzie, a nie całości wymienianych prac]. 1) Chlebovski Br.: „Poezja polska po roku 1863“. Encykl. Pol., tom XXI. Warszawa 1918, str. 512 i 539—540. — 2) Cywiński St.:

„Filozoficzne podłoże dzisiejszości“. Roczn. Tow. Przyj. Nauk w Wilnie. 1918, str. 141 i 143. — 3) Grabowski Ign.: „Skon Chimery“. Świat 1908, Nr. 6, str. 9. — 4) Grabowski Tad.: „Juljusz Słowacki“. Kraków 1912, tom II, str. 2. — 5) Grabowski Tad.: „Krytyka Literacka“. Encykl. Pol., tom XXI, Warszawa 1918, str. 230—231. — 6) Gubrynowicz Br.: „Antoni Małnecki“. Lwów 1920, str. 26 i 242. — 7) Korbut G., „Cyganerja Warszawska“. Sto lat myśli polskiej. Tom IX: str. 223. — 8) Korbut G.: „Czajkowski Antoni“. Tamże, str. 48—9. — 9) Przesmycki Z.: „Los genjuszów“. Chimera 1901. Tom I, str. 9—16. — 10) Tarnowski St.: „Poezja dramatyczna XIX wieku“. Encykl. Pol., tom XXII, str. 60—61. — 11) Tretiak J.: „Bohdan Zaleski na tułactwie“, cz. II. Kraków 1914, str. 308, 312, 342, 346, 349. — 12) Tretiak J.: „Ostatni tom Hist. liter. pol. pr. Stan. Tarnowskiego“ [w sprawie pominięcia Norwida]. Przegl. Pol. 1908, tom IV, str. 67. — 13) Jellenta C.: „O wielkie kłamstwo romantyzmu“. Świat 1912, Nr. 42. — 14) Jellenta C.: drugi rozdział artykułu p. t. „Koncepcje Polski“ w książce „Grający szczyt“. Kraków 1912, str. 31—41. — 15) Zrębowicz R.: „O stylu Norwida“. Krytyka, 1910, str. 183—195. — 16) Zrębowicz R.: „Nowe poezje“ [Norwid-Staff]. Idea. 1908, paźdz., str. 250—258). — 17) Wróblewski K.: „Legenda St. Wyspiańskiego“. Warszawa 1920, str. 57—63. — 18) Nitsch K.: „Z historii polskich rymów“. Studium językowe. Prace Tow. Nauk. Warsz. Wydział I językozn. i literatury. Nr. 1. Warszawa 1912, passim. — 19) Kraushar Al.: „Salony i zebrania literackie warszawskie“. Warszawa 1916, str. 48—55. — 20) Horodyski Wł.: „Bronisław Trentowski“. Kraków 1913, str. 314.

Ponadto z tego okresu nie zanotowano szeregu recenzji o charakterze komentatorskim, uzupełniającym, lub polemicznym. Z tych udało mi się trafić na następujące: 1) „Dwa czyny“ [poezje Kasprowicza i Norwida] bezimiennie. Sfinks 1912. R. V., tom XVIII, str. 157, — 2) „Norwid po niemiecku“ bezimiennie [polemika o pierwszeństwo w odkryciu Norwida], Chimera str. 594. — 3) „Wspaniały tom utworów prozą C. Norwida“, [o przekładzie niemieckim], tamże str. 593. — 4) Zdziarski St.: „O C. Norwidzie, Adama Krechowieckiego“. Przegl. Powsz. 1910, tom CV, str. 236—243. — 5) S[todor] A.: „Kraśniński i Norwid — Dr. St. Kossowskiego“... tamże 1913, tom 118, str. 458—9. — 6) Stodor A.: „O Juljuszu Słowackim. C. K. Norwida“... Tamże 1909, tom 61, str. 101—102. — 7) Stodor A.: „Norwid C. Wybór poezji, wydał R. Zrębowicz. Lwów 1908. Tamże 1908 tom C, str. 103. — 8) Sinko T.: [o rozprawie Kossowskiego „Kraśniński a Norwid“ przy omówieniu księgi pam. „Zygm. Kraśnińskiemu nauczyciele szkół średnich“ Lwów 1912]. Tamże 1913 tom 117, str. 279—280. — 9) Leśniewski H.: „C. Norwid po niemiecku“. Świat 1908, Nr. 24, str. 7—8. —

10) Karasek J.: [o wyborze poezyj Norwida po niemiecku]. *Moderni Revue* 1907 grudzień, str. 216—218. — 11) Jankowski W.: „Zapomniany poeta“. *Ateneum Polskie* 1908, Nr. 2—3, str. 342—5. — 12) Jankowski J.: „Pomnikowe wydawnictwo [Norwida pisma zebrane] Świat 1912, Nr. 17, str. 6—8.

Z głosów poetów i pisarzy o Norwidzie nie zanotowano dotychczas następujących: 1) Brzozowski Stan.: „Głosy wśród nocy“. Lwów 1912, str. 5. — 2) Tenże: „Filozofja romantyzmu polskiego“. *Tygodn. Liter. dod. do „Kurjera Lwowskiego“* r. 1921 zeszyt majowy i nast., oraz edycja książkowa w „Biblii Tęczowej“. Nr. 11 — Lwów 1924, *passim*. — 3) Miciński T.: „Do źródeł duszy polskiej“, Lwów 1906, str. 6, 32, 40, 49 i 146. — 4) Przybyszewski St.: „Szlakiem duszy polskiej“. Poznań 1920, str. 80—81, 87—88 i 190. — 5) Żeromski St.: „Drożynna i Zamojszczyzna“ w książce „Bicze z piasku“. Warszawa 1925, str. 107. — 6) Żeromski St.: „Projekt Akad. Liter. Polskiej“ [o Przesmyckim, jako wydawcy dzieł Norwida]. Warszawa 1925, str. 49 i 55.

W. Borowy omówił trzy, współczesne nam, wiersze poświęcone Norwidowi, jako dowodzące rosnącej popularności poety. Z tej dziedziny mogą jeszcze wskazać następujące pozycje: 1) Libert Jerzy: „Rozmowa o Norwidzie“. *Wiadom. Literackie*, 1924, Nr. 46. — 2) Karpiński Światopełk: „U Norwida“. *Droga*, 1929, Nr. 1, str. 45. — 3) Alabanda Jerzy: „Na pokładzie“. *Polska Zbrojna*, 1928, Nr. 195 z d. 15/VII, *dod. „Tydzień Literacki“*. Wiersz ten poświęcony jest podróży Norwida do Ameryki. — 4) Arcimowicz Wł.: „Do Cyprjana Norwida“, w książce „Z pod arkad“. Wilno 1929, str. 14—15. — 5) Kołoniczki Roman: *Inwokacja do Norwida w wierszu „Pod wspólnym sztandarem“*. *Meteor*, miesięcznik poetycki, 1928, zes. II. — 6) Jasiński Bruno: *Zwrot: „ja nie czytam Strindberga ani Norwida“... w poemacie „Pieśń o głodzie“*. — 7) Szt audynger Jan: „Sylwetki uśmiechnięte“ m. i. „Mirjam Przesmycki“. [Wiersz z trzech zwrotek, z których każda kończy się słowami: „Oddaj Norwida“]. „Tęcza“ 1930 z dnia 22 lutego, zes. 8.

Do zaznaczonego przez W. Borowego przekładu francuskiego Norwidowej noweli „Ad leones“ należy dodać jeszcze „Poignée de sable“ C. K. Norwida, przekład Henriety Landy. *Pologne Litteraire*. 1926, N. 6. Oprócz tego z francuskiego na polski przetłumaczono „Philosophie de la guerre“ i zamieszczono w *Kurjerze Lwowskim* r. 1911, Nr. 226 i d.

III. Z niezanotowanych dotychczas pozycji w okresie lat 1921—1929 znane mi są następujące: 1) Arcimowicz Wł.: „Norwid pamięci Bema“. *Dzien. Wil.* 1929, Nr. 149. — 2) Bełcikowski J.: „Sprawiedliwość wobec pracy w literaturze polskiej“ [o norwidowej koncepcji, str. 4—6]. Warszawa 1925, *orbitka z „Rzeczp. Spółdzielczej“*. — 3) Tenże: „Zagadnienie

własności prywatnej w świetle sumienia i woli". Rozdział XII „C. Norwid a własność“, str. 48—50, odbitka z „Rz-tej spółdz.“ Zamość 1924. — 4) Bergiel Rajmund: „Ostatnia chwila J. Słowackiego w świetle wspomnień C. K. Norwida“. Dod. lit. do „Polonji“ katowickiej Nr. 31 z 7 sierpnia 1927 r. — 5) Bi-liński T.: „Egerja romantyzmu — Marja Kalergis“. Kurjer Liter. Naukowy, 1929, Nr. 28, dod. do Kurj. Illustr. Codz. Nr. 190. — 6) Borowy W.: „Romantyzm polski w Biblij. Nar.“ [o romantyzmie Norwida na str. 57—8. Almanach Bibliot. Nar. Kraków 1929. — 7) Briares J.: „Paryski odczyt o Norwidzie“ [Z. L. Zaleskiego] Kurjer Poznański, 1927, Nr. 8. O tym odczycie wspomina w swym przeglądzie norwidianów W. Borowy na podstawie wzmianki w „Gaz. Warsz.“ — 8) Cywiński St.: „Sądy Norwida o Chopinie“, Dzień. Wil., 1926, Nr. 223—9. — 9) Tenże: „Szczyty poezji polskiej w hołdzie N. M. Pannie“ [m. i. o „Litanji do N. M. P.“ Norwida]. Dzień. Wil., 1927, Nr. 88 z dn. 16 IV. — 10) Tenże: „Norwid o Słowackim“. Dzień. Wil., 1927, Nr. 147. — 11) Grabiński St.: „Zagadnienia oryginalności w twórczości literackiej“. Pamiętnik Liter. R. XXIII, str. 2, 3 i 7. — 12) Grzegorzczak P.: „O polskich przekładach Dantego“. Placówka 1921, z. XVII, str. 528—9. — 13) Handelsman M.: „Emigracja i kraj“. Przegl. Współcz., 1928, Nr. 44. — 14) Hoesick F.: „Siła fatalna poezji Słowackiego“, Kraków 1921, str. 18—19 i 144. — 15) Falkowski Z.: O estetyzmie M. Mochnackiego“. Przegl. Powsz., 1928, tom 177, str. 188 i 189. — 16) Janowski Jarosław: „Rewizja na Parnasie“. Gebethner i Wolff, 1926, str. 6 i 17. — 17) J. D[ürr]: „Norwida Bema pamięci żałobny rapsod“ (sprostowanie tekstu). Ruch Liter., 1927, Nr. 3, str. 95. — 18) Kallenbach Józef: „Towianizm na tle artystycznym“. Kraków 1924 (odbitka z Przegl. Powsz.) passim. — 19) Kasztelowicz: „C. K. Norwid w świetle najnowszych badań“. Dod. Liter. Nr. 5 do „Polonji“ katowickiej z dn. 6/II 1927, Nr. 36. — 20) Koczorowski St. P.: „Sześćsetlecie śmierci Dantego w Polsce“ [m. i. Norwid o Dan-tem]. Prąd IX (1921 r.) Nr. 6—7, str. 127 i 132. — 21) Kosiński K.: „Promethidion Norwida, poemat o pracy i sztuce“. Jednota 1926, Nr. 11 i 12. — 22) Mękarski St.: „O genezie Bibl. Warsz. i jej charakterze w latach 1841—1863“ [wymienia Norwida jako uczestnika zebrań organizacyjnych i redakcyjnych]. Pam. Liter., R. XXII—XXIII, str. 486—497. — 23) Mileski W.: „Polska filozofja narodowa“. Warszawa 1927. O Norwidzie w rozdziałach XII, XV, XVI, XXIV. Są to odczyty nadane przez radio w Warszawie. — 24) Miller J. N.: „Zaraza w Grenadzie“. Warszawa 1926, str. 38 i 46. — 25) Nowaczyński A.: „Komu zawdzięczamy dostęp do morza [m. i. potrąca o problemat morski w „Krakusie“ Norwida]. Wiadom. Liter. z dn. 26 VIII 1928, Nr. 35 (243) str. 2. — 26) Pigoń St.: „Z epoki Mickiewicza“ [m. i. potrąca o Norwidowy stosunek do

Byrona, norwidową nadnarodowość i jegoż pogląd na czasy przełomowe] Lwów-Warsz.-Krak. 1922 r., str. 317, 384 i 505. — 27) Piotrowicz W.: „O całość puścizny Norwida“. „Słowo“ Wileńskie 1927, Nr. 282, oraz w książce „W nawiasie literackim“. Wilno 1930, str. 49—53. — 28) Przecławski W.: „Felicjan Medard Faleński „Żywot i dzieła“. Poznań-Warszawa 1922, str. 10, 68 i 93. — 29) Szmydtowa Z.: „Dante and Polish Romanticism“ [m. i. Norwid]. *Slawonic Review*, 1929, grudzień. — 30) Szykowski M.: „Dzieje nowożytnej tragedji polskiej“. Typ szekspirowski. Kraków 1923, str. 244—248. — 31) Ujejski J.: „Wielcy poeci w r. 1849 (Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Norwid). Skrypt. Warszawa 1925. Wyd. Koła Polon. Słuch. Uniw. Warsz. — 32) Wyleżyńska A.: „Biała Czardziejka“. [Marja Kalergis]. *Bibl. Histor. Geogr. „Roju“*, Nr. 56, str. 16—23. — 33) *Zdziejowska St.*: „Stanisław Brzozowski jako krytyk literatury polskiej“ [m. i. omawia sądy B. o Norwidzie]. *Prace hist. liter.* Nr. 28, Kraków 1927. — 34) Zegadłowicz E.: „W obliczu gór i kulis“. Poznań 1925. W rozdz. „Polski Faust i polski teatr“, str. 106, a w rozdz. „Czyn Wypiańskiego“, str. 160 i 165. — 35) Zrębowicz R.: „Prawdy Norwidowe: Prometej-Adam, Chopin, Człowiek wieczny, Polsce współczesnej“. *Rzeczpospolita* 1921, Nr. 263. — 36) Tenże: „Pamięci Cyprjana Norwida“ (w setną rocznicę urodzin). Tamże. — 37) Boy-Żeleński T.: „Flirt z Melpomeną“. *Wieczór ósmy*. Warszawa 1929 [zawiera m. in. artykuł o „Wandzie“ Norwida]. — 38) Żbik Damjan: „Izmy krytyczne“ [m. i. ironiczna uwaga pod adresem „Krokwi“, publikujących nieznanne utwory Norwida]. *Ponowa* 1921, Nr. 2, str. 173. — 39) Żygulski Zdz.: „O dramat i jego formę“. *Pam. Liter.* r. 1925—6 str. 44. — 40) *Helsztyński St.*: [W objaśnieniach i przypisach do „Juljusza Cezara“ Szekspira m. i. pisze o tłumaczeniach Norwidowych Szekspira]. *Bibl. Wielka*, Nr. 76, str. 59—69. — 41) Sinko T.: Wstęp do „Odysei“ w wydaniu *Bibl. Nar. Serja II*, Nr. 21 zawiera uwagę o norwidowych tłumaczeniach tego utworu (str. XIX, XX).

Oprócz tego da się powiększyć liczbę zanotowanych artykułów, omawiających, lub przynajmniej poruszających paralele między Norwidem a szeregiem znanych postaci, a mianowicie: 1) Piechocki Jan: „Problem sztuki-pracy w Promethidionie a Fourier i Louis Blanc“, *Księga pam. ku czci St. Dobrzyckiego* r. 1926, str. 273—279 [toż w książce już notowanej „Norwidowa koncepcja sztuki-pracy“]. — 2) A. s. [Antoni Słonimski?] „Don Kichot Miłaszewskiego“ [m. i. zestawienie omawianej sztuki z „Epos naszą“ Norwida]. *Wiadom. Liter.*, 1928, Nr. 15. — 3) Arcimowicz Wł.: „Poezja Czartaka“ [m. i. zestawienie z Norwidem i jego est. postulatami]. *Dzien. Wil.*, 1930, Nr. 1, 3 i 11. — 4) Ostachiewiczowa K.: „Słowacki-Mickiewicz-Norwid“. *Kurjer Wileński*, 1927, Nr. 207. — 5) Cy-

wiński St.: „Pożywne słowo Weyssenhoffa“ [m. i. o nieudanym stosowaniu postulatów norwidowej estetyki u W.] Tyg. Wil., 1925, Nr. 3, str. 7. — 6) Tenże: „Poezja codzienna“. [Mickiewicz, Norwid, Kasprowicz]. Dzień. Wil. 1928, Nr. 295. — 7) Tenże: „Poeta - Chłop - Wielkopolanin“. [O Kasprowiczu w świetle poglądów estetycznych Norwida]. Dod. Liter. Nr. 11 do Dzień. Wil., z dn. 15/VII 1926 r. — 8) Zawodziński K. W.: „Pod auspicjami Kochanowskiego i Norwida“ [o J. Tuwimie]. Wiadom. Liter. 1929, Nr. 48 (309). — 9) Rygier L.: „Doznania religijne w najnowszej literaturze polskiej“ [m. i. Norwid, Bandrowski i Zegadłowicz]. Warszawa, 1927, str. 45. — 10) Redakcja „Skamandra“: „Krytykom i recenzentom“ [m. i. o swym stosunku do Norwida]. Skamander 1921, zesz. IV, str. 83—84. — 11) Horzyca W. I. A.: A. Łunaczarskij. Die Kulturaufgaben der Arbeitsklasse. Berlin 1919 [m. i. Norwid a Łunaczarskij jako teoretycy pracy]. Skamander 1920, zesz. 111, str. 180. — 12) Tenże: „Wędrowni Everymana“ [m. i. Norwid a Tuwim]. Skamander 1823, tom IV, zesz. XXIX—XXX, str. 83. — 13) Dobrowolski St. R.: „Wody na młyn Lewjatana“ [m. i. Norwid a Miecz. Braun jako poeci pracy]. Kwadryga 1929, styczeń, str. 39. — 14) Hulewicz W.: Wstęp do „Duszy i tańca“ Pawła Valery'ego. Wilno 1926 [m. i. kilka napomnień i aluzyj co do analogji „niezrozumialstwa“ Norwida i Valery'ego].

Zanotować warto również szereg wzmianek o Norwidzie w sporze dokoła niezrozumialstwa, wszczętym na łamach „Wiadomości literackich“ przez K. Irzykowskiego, który Norwida nazwał „nieczytelnym“ („Inter augures“), Wiad. Lit., 1924 z dn. 14/XII, oraz „Niezrozumialstwo“ tamże 1924, Nr. 38). Stanowisko opozycyjne zajął Hulewicz J. (w odpowiedzi Karolowi Irzykowskiemu. „Zrozumialstwo“. Wiadom. Liter., 1924, Nr. 40—42). a prof. Ujejski J. wciągnął do polemiki samego Norwida, drukując jego list do Z. Krasieńskiego i A. Cieszkowskiego, zatytułowany „Jasność i ciemność“ i opatrując go obficie w przypisy (Wiad. Liter. 1924, Nr. 46).

Z recenzyj w okresie lat 1921—1929 nie notuję dotyczących „Wyboru poezji“ Norwida z Biblj. Nar., ser. 1, Nr. 64, gdyż je wymienił St. Cywiński we wspomnianym artykule p. t. „Stan badań“... Oprócz tego ukazały się następujące recenzje: 1) Brückner Al.: O Makowieckiego „Młodzi. poglądach Norwida na sztukę“ i o Dobrowolskiego „Człowieku wiecznym-Quidamie“. Ruch Liter., 1928, marzec, str. 85. — 2) Cywiński St.: O Makowieckiego „Młodzieńczych poglądach Norwida na sztukę“. Ruch Liter. 1927, str. 307. — 3) Wasilewski Z.: O Piechockiego „Norwidowej koncepcji Sztuki-pracy“. Kurjer Poznański, 1929, Nr. 370. — 4) O „Czarnych i białych kwiatach“, Wydaniu II „Wyboru prozy“ Norwida (Warszawa 1922), bezimiennie w „Czasie“ 1922, Nr. 40, z dn. 18/II i „Kurjerze Polskim“ 1922, Nr. 48, z dn. 17/II, str. 7 „Wiedza“. — 5) Bez-

imiennie: „Norwidiana“. [Z niedruk. koresp., wydał Erzepki]. „Tygodn. Illustr., 1921, Nr. 38 (na okładce, — 6) Arcimowicz Wł.: O Z. Falkowskiego „Rzeczy o tragizmie Kleopatry, Norwida“ i J. Piechockiego „Norwidowej koncepcji sztuki-pracy“. Alma Mater Vilnensis, 1929, Nr. 8, str. 165—166.

Z podręczników szkolnych należy wynotować, oprócz rzeczy już podawanych, znaczne rozszerzenie o Norwidzie w nowym wydaniu (Lwów 1924) „Współczesnej literatury polskiej 1864—1923“ W. Feldmana. Mamy tam omówienie stanowiska Norwida w romantyzmie (str. 1, 3 i 30), szkic syntezy (str. 14—22), stosunek Norwida do Faleńskiego (str. 25 i 29), stosunek Norwida do pozytywizmu (str. 50, 177, 324), twórczość dramatyczna Norwida wobec sceny (str. 103, 105, 116, 295, 455, 463 i 466) losy Norwidianów po odkryciu ich przez Miriama (str. 317, 339, 380, 383, 385 415 i 425). Mazanowski M. w „Hist. Liter. polskiej XIX wieku w zarysie“, cz. I, „Dodatek do Wypisów Polskich na VII klasę gimnazjalną“, zamieścił biografię Norwida (str. 410—412), oraz przytoczył z utworów: „Aerumnarum plenus“, „Po zgonie A. Mickiewicza“, „Modlitwę“ i urywek z „Promethidiona“ (str. 283—286), Wyd. II, Warszawa - Kraków, r. 1923. — We wskaówkach metodycznych do progaamu gimnazjum państwowego w części zatytułowanej „Język Polski“ (Warszawa 1923) o stanowisku Norwida w programie gimnazjalnym jest mowa na str. 253—4. O tem, że Norwid również i w praktyce zajmuje należną mu pozycję w szkole średniej, świadczy m. i. istnienie „Idej estetycznych Norwida w „Opracowaniu tematów maturalnych z literatury polskiej“ pod redakcją M. Kowszarskiego, zesz. 4, str. 81—91 [bez wymienienia miejsca i roku].

IV. Z różnych rzeczy drobnych, jednak nie pozbawionych znaczenia dla przyszłego historyka dziejów sławy Norwida, godne są pamięci następujące: 1) Wiadomość o wieczorze ku czci Norwida w Zaw. Literatów w dn. 29 listopada 1921 r. podała „Placówka“, zeszyt z listopada 1921. — 2) O próbach inscenizacji tragedij Norwida w Szkole Dramatycznej w Warszawie czytaliśmy w „Tygodniku Wileńskim“ z dn. 12/IV 1925, str. 10. — 3) Wzmianki o odczytach T. Makowieckiego: „Norwid wobec powstania styczniowego“ i [Wł. Arcimowicz] „O niezrozumiałstwie Norwida“, zamieścił Ruch Liter. (1929, Nr. 5, str. 160 i 1929 Nr. 8 — z dział. Kół. Pol.). — 4) W sprawie odczytów o Norwidzie, nadawanych przez stację radjową w Wilnie pisał w liście do redakcji „Dziennika Wileńskiego“ (1929, Nr. 299 z dn. 31/XII) Cywiński St. — 5) Hiż T. w artykule „Wielcy ludzie w szlafroku“ (Głos Prawdy, 1929, Nr. 190) poinformował o zniszczeniu norwidowych rękopisów, znajdujących się w posiadaniu Radwanów w maj. Pałaczu. — 6) W Wiad. Liter. (1925, Nr. 2, z dn. 11/I) znaleźliśmy notatkę o nowej książce Chodiadesa o Marji Kalergis i dowiedzieliśmy się, że o Nor-

widzie tam niema ani słowa. — 7) Z I części katalogu Zbiorów Raperswilkich, sporządzonej przez Lewak A. dowiedzieliśmy się o istnieniu rękopisu (Nr. 190), zawierającego 8 utworów Karola Brzozowskiego, zadedykowanych Norwidowi. Z nich „Sen w Bałkanach“ i „Ognisty Lew“ były ogłoszone drukiem we Lwowie (pierwszy w r. 1887, drugi w 1857, jak podaje Korbut). Autor w swej własnej biografii (Pam. Liter. 1907) powiada, że drukowany był również „Sąd Boży“, lecz nie podaje gdzie. Tekst tego utworu ukazał się później w „Życiu“ (Kraków 1900, str. 39—40), Druków tych mieć nie mogłem, a przeto nie sprawdziłem, czy i na nich figuruje dedykacja. — 8) Borowy W. zanotował motto z Norwida u Brücknera i Tuwima. Tu należy dodać jeszcze motto z „Promethidiona“ („I tak ją widzę przysztą w Polsce sztukę, jako chorągiew na prac ludzkich wieży“ ... i t. d.) położone na czele pierwszego zeszytu „Czartaka“ w r. 1922.

V. Wreszcie z norwidianów r. 1930 z okresu styczeń-maj mamy: 1) Fik Ign.: „Uwagi nad językiem C. Norwida. Prace hist. liter. Wyd. kasy Mianowsk. Rec. w „Kurj. Nauk. i Lit.“ Nr. 93, dod. do Nr. 78 Illustr. Kur. Codz. z dn. 24/III. 2) Butkowska J.: „Rytmika C. Norwida“. „Pam. Liter. Nr. 1, str. 50—100. — 3) Pigoń St.: „Uwaga C. Norwida“ o III cz. „Dziadów“, Ruch Liter. Nr. 4, str. 111—112. — 4) Cywiński St.: „Czy C. Norwid miał coś wspólnego z wydaniem wiersza Słowackiego „Odpowiedź na psalmy przyszłości“, tamże str. 127. — 5) Cywiński St. Literatura i filozofja [m. i. o Norwidzie] Myśl Narodowa Nr. 1—2 i odbitka. — 6) A. P. [Cywiński St.] „Dziwactwa w literaturze“ [m. i. o nieproporcjonalnej wielkości tomów „Pism Zebranych“ Norwida]. Dzień. Wil., Nr. 47 z dn. 26/II. — 7) Bergiel R.: „C. Norwid a rok 1863“, Polonja (katowicka) Nr. 1906 z dn. 26/I. — 8) Arcimowicz Wł.: „Jeszcze o przyjaźni Norwida z Wł. Wężykiem“. Ruch Liter., zesz. II, str. 64. — 9) Lech: „Tragedja Norwida. Rodzina Polska. Kwiecień, str. 102—3. — 10) Arcimowicz Wł.: „Norwid a Foester“. Dzień. Wil., 1930, Nr. 129. — 11) Cywiński St.: „Centrum polszczyzny“ [m. i. o stosunku Norwida do Jana Kochanowskiego] Myśl Narodowa 430, Nr. 23. — 12) Krzyżanowski J. w książce „Polish Romantic Literature“ (London 1930, G. Allen & Unwin Ltd.) na str. 263—294 dwa rozdziały o C. Norwidzie („Lyric and dramatic poetry of Norwid“ i „Norwids' Aesthetics“). — 13) Cywiński St.: „Trzy momenty w życiu szlachty“ [m. i. przytacza poglądy Norwida]. Dzień. Wileński Nr. 143.

Wł. Arcimowicz.